

MAYER ERZSÉBET

Gaál József és a kárhozat ideje

MAYER ERZSÉBET (1951) Budapest

Valahogy úgy tántorogtam ki Gaál műcsarnokbéli kiállításáról, mint Hamlet a dán királyi az udvar trónterméből, amikor szembesült azzal, hogy a kárhozat idejébe és a kárhozat világába érkezett haza Dániába. Gaál gazdag, expresszív alkotói világában ott vannak a kárhozat, vagyis az egyetemes romlás tünetei. Nem véletlen, hogy az emberi fejeket használja ennek az állapotnak a szemléltetésére. A fej, vagyis a fő teljességgel utal az egész ember beteg állapotára, amin a test, a lélek, az elme károsodását értem. Ezen a fejen nincsenek szemek, csak üresen tátongó szemgödörök, tehát nem látnak, ami utal arra, hogy nem tudnak értelmükkel a világhoz kapcsolódni. A szájak tátva vannak, hörgő üregeknek hatnak. Az újszülöttek és a halálba menők tátozásai ezek, amikor is az egyik még nem tud beszélni, a másik pedig már nem tud. Az élet és halál mezsgyéjére szorult Gaál-lények nem képesek sem önkifejezésre, sem kapcsolattartásra. Idegenek mind önmaguk, mind a világ számára. A kommunikáció képtelenségét fejezik ki. Az arcokat idegen bőrdarabok takarják, amelyek szegecsekkel rögzítődnek a fafejhez, a fafóákhoz. A szegecsek ráadásul olyanok, mint a ragályos himlő. Itt nem emberi lények, hanem ember-szerű zárványok, gnómok, torz figurák jelennek meg. A művészeti szakértők kerülnek a szexus témáját, pedig Gaál egyértelműen megmutatja a szexus eltávolításait is. A magányos hímtag esetenként fertőzéstől torzra duzzadt, nagyméretű orrként tévelyeg, vagy kutyaasz vékonyságúvá satnyul, vagy tiltott nyílásokba téved, de egyik változatban sem képes emberi testrészként megnyilvánulni. Azok a hegyes, szegyszerű faszok pedig semmi másra nem jók, mint szétbaszni a másik pófáját, ahogy Nagy Blanka – a kiskunfélegyházi Móra Gimnázium tanulója – ... vagy brutálisan megerősöskolni őket. Mindezek a sorvadtt és erőszakos megnyilvánulások messze vannak a teremtés misztériumától. Itt a kontroll alól kikerült ösztön dominál. Az ilyen nemi testrészféle nem képes férfiként társ lenni a nőnek, s nem képes saját női felét sem tudomásul venni. Gaál párhuzamosan elhelyezkedő női-férfi figurái soha nem találkoznak. Ha találkoznak, akkor egymást dermesztik, fogyasztják, de sehogy sem egyesülnek, amin a teremtés, önmaguk meghaladásának aktusát értem. Több képen

pedig az anyagba tapadt, a földbe ragadt gumólények, gyökerek, satnya hajtások utalnak az emberre, akik nem tudnak szárba szökkenni, fénybe kerülni, növekedni és gyümölcsöt hozni. Ezek az emberszerű képződmények éppen zárványlétükből és nyomorék fogyatékoságaikból adódóan az élet színpadán komédiáznak. Gaál kiváló alkotói megoldásokkal fejezi ezt ki: hol beleolvadnak környezetükbe és a tárgyakat önnön tartozékaikként kezelik (a lépcsőfokok például eltüntethetik a sántaságot), vagy például az önnön nagyságába beleszédült színész kitölti az egész színpadot. Világ- és önismeret híján olyanok ezek a vagány hősök, mint az öntudatos automaták, akik a szabadság prototípusaként adagolják a kávé. A térbeli aránytévesztésen túl ezek az emberek az időben sem képesek érzékelni önmagukat. A múltjuk úgy tapad rájuk, mint a piócák az emberre. S hogy ez a kárhozatember mivé torzul, jól mutatják azok a képek, ahol az ember csupán mint másolat jelenik meg: legyen az akár a járomba fogott ló vagy sorozatgyártással öntőformába kényszerített élőlény. Tehát a sorozatforma, a kicsinyítés, nagyítás, a párhuzam lesz az önmagát nem lelő ember megjelenítésének formája. Aztán az ember végül önmaga mellett foglal helyet. Nem tudom, hogy Gaál tisztában van-e azzal, hogy ez a jelenség egy súlyos egyensúlyvesztésből adódó betegség tünete.

Hát... ez van... – mondhatnánk a művészi láttelek után, s örvendhetnénk, hogy Gaál tehetségéből futja mindezek kifejezésére. De a művész – ritka képesség – szóban és írásban oknyomozó munkára adta a fejét. Ez persze megnyugtatóbb, mintha Hamletként vállalkozna a kizökent idő helyreállítására. Elvégre egy kelet-európai értelmiségi és képzőművész más pontján áll a világnak. Gaál mint értelmiségi és írástudó Madách méltó örököse, aki lírai drámában (ez nem műfajként, hanem világerzékelésként értendő!) igyekszik választ adni gyötrelmes kérdéseire: a hatalmi játszmák mibenlétére, a művészetet dogmává merevített esztétikai-ideológiai rögeszmékre, az általa terméketlennek, élhetetlennek tartott vagy annak érzékelt kulturális örökségre, az alkotó személyiség szabadságára...

Keresi a lét és a művészetek értelmét sugalló művészsőt, akire Marszüasz személyében rá is bukkan, de innét a kárhozát még inkább súlyosabb lesz. Ugyan Gaál tisztában van azzal, hogy a mítoszokkal csínján kell bánni, mert minden értelmező csak részgazságokat képes felfogni, s ráadásul gyakorta azokat önnön képére formálja. Mindezek ellenére ezt teszi Gaál is. Valamilyen kínos csúsztatást követett el, amikor Apollót egyszerűen le-diktátorozza, s aki egy diktátorhoz illő módon (természetesen alattomos eszközökkel) a tehetséges művészt, a kiváló fuvalás szatírt – mondanom sem kell, irigységből, mert tehetségesebb mint Apollón – elevenen megnyúztatja. Íme, a művészsors! Íme, a magyarázat a megbéklyózott művészek szenvedésére!

Az egykori tudományos szocializmus kurzuson ez az állítás és a következtetés vörös ötös érdemjegyet kapott volna, hiszen megtaláltuk a mindenkori kizsákmányoló és a mindenkori kizsákmányoltak ősmintáját. Ez a diktatórikus hatalom a művészeti értékeket nem becsüli, az önálló személyiséget elhallgattatja (stb.), s vele szemben ott áll a naiv, öntudatlan, de a művészetet nagyon magas fokon megszólaltató autonóm művész. Szeifert Judit megerősítő szavaival: „A szépségre és rendre épített hatalma [Apollónról van szó – kiemelés tőlem] diktatúra, aminek megőrzése érdekében a legádázabb kegyetlenségektől sem riad vissza.” Ez az aktualizáló, a társadalmi allegória szintjére zsugorított mítoszi értelmezés méltatlan mindkettőjükhöz. És persze nincs ezen olyan nagy meglepődni való. Ez az ellentétező, szembeállító, a másokat okoló gondolkodás- és viselkedésmód kínos európai örökségünk. Pedig Szeifert még idézi is Ovidiustól Marszüasz Apollónnak intézett szavait: „Miért vetsz ki magadból?” De mit számítanak a szavak, ha az értelmezés már megvan? Pedig itt sokkal inkább arról van szó, elkezdődött az individuum, vagyis a nem osztható, nem integrált személyiség kialakulása. Tehát Apollón-Marszüasz szembeállítása nem politikai, hatalmi jellegű, itt sokkal inkább belső, vagy ha úgy teszik, külső világeseeményekről van szó. Arról már nem is beszélve, hogy Kerényi – mégiscsak egy szaktekintély – felhívja a figyelmet arra, hogy a főisten Marszüaszról a szórós szatír maszkját nyúzatta le, s nem az eleven bőrét. Mintha azt sugallná ezzel az értelmezéssel, hogy jelmezben nincs igazi művész, az alkotás mögött a vállalt személyiségnek kell állnia. Pont az ellenkezőjét kellene megérteni a mítoszból, azt, hogy nincs semmiféle felmentés a hiteltelen – trendi, státusz-, preztízs-, szélkakas-, mesternyalnok- – művészek számára. Azt már csak sajnálhatjuk, hogy Gaál

mennyire beletapadt a kapott és nem ellenőrzött, személyesen át nem gondolt értelmezésébe: „Apollón zenéjében nem volt, nem lehetett katarzisz, dicsőítő himnuszok voltak, tökéletesre csiszolt, hibátlan művek – nem emberi alkotások –, s ezért hiányzott belőlük a feszültség”, aztán még személyesebb síkon folytatja is: „s nem keresed a dionüszoszi önkívületet, a tébolyt, amit valójában a hatalom és rend őrei idéznek elő”.

Itt talán abba kell hagyni, mert szégyellnék olyan fogalmakat is tisztázni, hogy például mi a katarzisz. Ha Arisztotelész mint tiszta forrás távoli is, Umberto Eco mint szövegértő és szövegértelmező a segítségünkre siethet a *La Mancha és Babel között* könyvével. De nem tudok néhány eligazító példa nélkül zárni. Bartók Béla a *Kékszakállú* prólógusában hívja fel a figyelmet arra, hogy a benti és a kinti események nem függetlenek egymástól. Sőt, egyszerre zajlanak. Vagy egy másik elgondolkodtató példa Vörösmartyótól: A költő agyában is megrendül a velő, amikor ráeszmél: irtózatoss „hazudság” mindenütt. De távol áll tőle hibáztatni bárkit is, értelmezése komplex jellegű. Az ellentétező, szembeállító gondolkodást Esterházy Péter is rühelli, mint Jónás a profétaságot: nem ám hogy Szent István népére és Kun Béla népére osztjuk az ország lakóit!

A megnyúzással mint büntetési módszerrel kapcsolatban nem érdemtelen felidézni a Sixtus-kápolnában Michelangelo *Utolsó ítélet* című képét,

amelyen látható a vértanúhalált halt Szent Bertalan képe. Az apokrif iratok tudósítása szerint Bertalan először Itáliában, majd Örményországban hirdette az evangéliumot. Itt lett Krisztus vértanúja, mégpedig úgy, hogy megnyúzták, majd lefejezték. Erre a sorsra utal, hogy egyik kezében kést, a másikban a tulajdon bőrét tartja. De a kép hordoz valami személyes kiegészítést is: Michelangelo erre a bőrre – sokak feltételezése szerint – saját önarcképét festette rá.

Ez a mű szerves kapcsolatot mutat Kerényi Marszúasz-értelmezésével: Ha nem lehet személyiségfüggetlen egy hiteles alkotás, akkor hatványozottan áll ez a feltétel egy apostolra. Jézust követni nem lehet sem jelmezben, sem propagandistaként, hanem csak teljes valónkkal, teljes önátadással, még ha ezért az életünkkel fizetünk is. A lenyúzott bőr, rajta a levágott fejjel a bizonyíték erre. Michelangelo szerint is.

Gaál hosszasan elbeszélgethetne József Attilával, a költővel, s eszmélkedhetnének együtt a világ dolgairól és az önálló, szabad alkotói létről. A *Világosítsd fel* című vers kapcsán értelmezhetnék a külső körülményeket s az emberismeretet. Innét már könnyebben menne a Gaál posztkommunista jelenében beállt zavarodottság, a klausztofóbia és a dezorientáltság értése. Hogy ugyanúgy szorong és fenyegetve érzi magát az ember, mert a diktatúrák helyett a globális kapitalizmus rejtett diktatúrája jött el. József Attila mély őszinteséggel feltárná azt is, mi történik, ha valaki kiszolgálja a fizetett pártfogók igényeit, s ha hozzájuk igazítja az alkotói tevékenységét... a fasiszta kommunizmusról is ejthetnének néhány szót...

Mindezek után talán letisztultabb lenne Gaál további alkotói tevékenysége. S ne feledje azt sem, hogy a konzonancia nem más, mint feloldott diszsonancia.

ZSIRAI LÁSZLÓ

Reciprok

Véletlenül találkoztam az utcán egy régen látott, kedves nővérrel, akivel gyakran hangosan mosolyogtunk össze a rendelőben, tudván: a nevetés gyógyít. Tekintetében a meglepetés örömeinek fényével érdeklődött: „Hogy van, Laci? Ír?” Nem hagyhattam ki a poént, ezért így válaszoltam: Nem ír, hanem magyar vagyok.

Noha az irodalom gyakorlati oldalát tekintve kényelmesebb volna ír írónak lenni. Erre a sommás következtetésre jutottam, amint elolvastam Zsille Gábor – a Magyar Írószövetségben fogant, Olvasat című, új internetes folyóiratban publikált – tapasztalatát. Történetesen arról számol be, hogy műfordítással megbízott szerzőként képtelen személyesen megközelíteni a nevesebb író költőket, mert azok ügynökségekre bízták műveik menedzselését. Az ügynökség egyértelmű szerepe, hogy leveszi az alkotó művészeletről mindazt a gondot, ami az írásaik elhelyezésével (alkalmas kiadók keresésével, olykor a műveikkel szemben fellépő szerkesztői okvetetlenkedés elviselésével, egyéb adminisztrációval), azaz az effektív alkotómunkát megszakító figyelemeltérítéssel jár. Targyaljon csak ezekkel a műveiből élőködő „hiénákkal” az ügynökség, szedje be a

versekért, könyvekért fizetendő jogdíjat, mondja meg, hogy mikor, hol kell fellépniük, dedikálniuk a világ különböző égtájain, és punktum. Hagyják őket békében művészkedni, s ha e tevékenységük eredményes – költeni. A költőnek ugyanis ahhoz, hogy hivatása eredményeképpen valóban költeni is tudjon, előbb szereznie kell...

Neves ökölvívónk, Papp Laci hívta fel a figyelmet vagy négy évtizede egy találkozón az Óbuda Tévesz irodaházában, hogy ne feledjem: „A profizmus pénzzel jár.” Zsille az író költők esetében ezt „jogdíj elnevezésű sarcnak” hívja. Valószínűleg azért pattanhatott ki a fejéből ez az árnyalat, mert Magyarországon az utóbbi évtizedekben a folyóiratok, könyvkiadók serege feledkezik meg szerzői munkájának méltó honorálásáról. Pedig ha nem lennének kéziratok, bezárhatnának a kiadói szerkesztőségek (érdemi lektorátusok már szinte nem is léteznek), a nyomdák, a könyvruházak. Az író profi írók viszont abból élnek, hogy tekintélyesek. Nem kuncsorognak szellemi energiájukat elaprózva különféle helyeken a közlésért. Inkább a kiadók az ügynökeiknél, ha nyereséget hozó kiadvány a céljuk.

ZSIRAI LÁSZLÓ (1956) Budapest